

הקדמה

תלמידים יקרים,

ספר המיקוד שלפניכם נכתב כדי לסייע לכם בלימוד מקצוע האזרחות במהלך השנה ובחזרה לקראת בחינת המתכונת ולקראת בחינת הבגרות.

הספר מקיף את כל נושאי הלימוד בהתאם לתוכנית הלימודים החדשה שפרסם משרד החינוך לקראת בגרות חורף וקיץ 2021, והוא מיועד לתלמידים הניגשים לבחינת הבגרות באזרחות בהיקף של שתי יחידות לימוד, שאלון 034281.

ספר המיקוד תואם למיקוד משרד החינוך שפורסם בעקבות משבר הקורונה. הספר מיועד לכל התלמידים בכל הרמות, ומציג בצורה מובנית, בהירה ומקיפה את כל הנושאים הרלוונטיים, בהתאם לדרישות משרד החינוך.

בספר הושקעה מחשבה רבה, תוך ניצול הידע והניסיון רב השנים של הכותבים בהוראת המקצוע ובהערכת בחינות הבגרות.

כדי להפיק את המיטב מן הספר, מומלץ לקרוא היטב את תוכני הלימוד, ולענות על שאלות התרגול המופיעות בגוף הספר. ההתמודדות עם השאלות תשמש לכם מדד להפנמת החומר ולשליטה בו.

בספר תמצאו התייחסות לנושאים הבאים:

- כיצד עונים על שאלות בבחינת הבגרות.
- תכני הלימוד באזרחות בהיקף שתי יחידות לימוד, בהתאם לתוכנית הלימודים המותאמת לחורף ולקיץ תשפ"א 2021.
- התייחסות למדלים.
- טבלאות מסכמות בסוף הספר.
- שאלות ותשובות לדוגמה בנושאי הלימוד השונים.
- שאלות תרגול בנושאי הלימוד השונים ותשובות חלקיות לשאלות האירוע.
- שלוש בחינות מתכונת לתרגול - תשובות חלקיות לחלק מהשאלות.

מאת: *אילנה בן צור*

אורי

כיצד עונים על שאלות בבחינת הבגרות?

1. קראו היטב את תוכני הלימוד המופיעים בספר זה.
2. בכל פרק מופיעות שאלות ותשובות לדוגמה, המורות כיצד יש להתמודד עם השאלות.
3. בסוף כל פרק מופיעות שאלות תרגול המקיפות את כל הנושאים הכלולים בו. ענו על השאלות הללו כדי לחזור ולסכם את הפרק.

כיצד עונים על שאלת אירוע?

- שאלות אירוע מופיעות בפרק הראשון ובפרק הרביעי בבחינת הבגרות. הן מאופיינות בהוראות השאלה הבאות:
- ציין, הצג, הסבר. עליכם להתייחס בתשובה לשלושת מרכיבים אלה:
- א. **ציין** – יש לכתוב את שם המושג (בלבד) שזיהיתם בקטע המופיע בשאלה.
 - ב. **הצג** – יש לכתוב את הגדרת המושג כפי שהיא מופיעה בחומר הלימוד. בשלב זה אין להתייחס כלל לקטע המופיע בשאלה.
 - ג. **הסבר** – שלב ההסבר נחלק לשני חלקים:
ביסוס – עליכם לצטט או לכתוב במילים שלכם משפט מהקטע המוכיח שאכן מדובר במושג שזיהיתם בשלב ה"ציין".
קישור – עליכם לחבר בין הביסוס לבין ההגדרה שכתבתם בשלב ה"הצג".

מומלץ לכתוב את התשובה לשאלות אלה עם מילות השאלה, כדי לא לשכוח לענות על אף אחד מחלקיה, כפי שמופיע בדוגמה להלן:

שאלה לדוגמה

- בתאונת דרכים שאירעה בשעות הצהריים במרכז הארץ, היו מעורבים שלושה כלי רכב פרטיים. בתאונה נפצעו באורח קשה שלושה אזרחים. כתבי טלוויזיה שצילמו מקרוב את הנפגעים במקום האירוע ובבית החולים, ביקשו להקרין את התמונות במהדורת החדשות המרכזית בטלוויזיה.
- משפחות הנפגעים עתרו לבג"ץ, כדי שזה יאסור את הקרנת התמונות, בטענה שפרסום תמונות אלו עלול להביך את הנפגעים, לחשוף אותם בניגוד לרצונם ולגרום להם אי נחת.
- א. ציין והצג בשם איזו זכות ביקשו הכתבים להקרין את תמונות הנפגעים בתאונה. הסבר תשובתך על פי הקטע.
 - ב. ציין והצג את הזכות שעליה ביקשו משפחות הנפגעים להגן בעתירתן לבג"ץ. הסבר תשובתך על פי הקטע.

תשובה

א. **ציין** - חופש הביטוי.

הצג - זכותו של כל אדם להביע את עצמו, את אמונותיו ואת דעותיו בפומבי ובדרכים שונות, כגון: בשיחה, בתקשורת, באמנות, בלבוש וכדומה.

הסבר - כתבי הטלוויזיה ביקשו להקרין את התמונות ממקום התאונה כדי לדווח על האירוע (ביסוס), בכך הביעו הכתבים את עצמם בפומבי דרך הטלוויזיה, שהיא אמצעי תקשורת (קישור). מכאן שהכתבים ביקשו להקרין את תמונות הנפגעים בשם חופש הביטוי.

תשובה אפשרית: זכות הציבור לדעת.

ב. **ציין** - הזכות לכבוד.

הצג - זכותו של אדם שלא לקבל יחס משפיל, מזלזל, מבזה, פוגעני ומעליב מהזולת.

זכותו לחיות ללא חשיפת פרטים אודותיו, וללא התערבות וחדירה לחייו, לביתו, לגופו (הזכות לפרטיות). זכותו שלא יפורסם אודותיו מידע שקרי שלילי (הזכות לשם טוב).

הסבר - משפחות הנפגעים טענו שפרסום התמונות "עלול להביך את הנפגעים לחשוף אותם בניגוד לרצונם ולגרום להם אי נחת" (ביסוס), חשיפה כזו של תמונות שנעשית ללא רשות פוגעת בזכות לכבוד, שלפיה זכותו של אדם לחיות את חייו ללא חשיפה וחדירה לחייו. מכאן שהזכות שעליה ביקשו משפחות הנפגעים להגן היא הזכות לכבוד.

כיצד עונים על שאלת ידע פשוטה?

שאלות ידע פשוטות מופיעות בפרק השני של הבחינה, והן כוללות מילת הוראה אחת: הצג או הסבר.

הצג – ראשית יש לציין את שם המושג המופיע בשאלה, ולאחר מכן לפרט את כל הידוע על מושג זה מחומר הלימוד. מומלץ להרחיב ולהוסיף דוגמאות המעידות על הבנה של הנושא או המושג שאליו מתייחסת השאלה.

שאלה לדוגמה

הצג את המושג משאל עם.

תשובה

הוא הליך של דמוקרטיה ישירה שבו השלטון מפנה לכלל האזרחים בעלי זכות הבחירה שאלה להכרעתם בסוגיה מרכזית ועקרונית. יש מדינות שבהן תוצאות המשאל מחייבות את הממשלה לפעול על פיהן, ויש מדינות שבהן המשאל מוגדר ככלי ייעוץ בלבד.

הסבר – יש להתייחס למאפיינים של מושג או פריט ידע, או לקשר מסוים בין שני מושגים על פי הנדרש בשאלה.

שאלה לדוגמה

הסבר כיצד חוק איסור גידול חזיר מבטא את היותה של מדינת ישראל מדינה יהודית.

תשובה

חוק איסור גידול חזיר (תשכ"ב – 1962) – החוק אוסר גידול חזיר בארץ באזורים שבהם מרוכזת אוכלוסייה יהודית ומוסלמית. איסור זה נובע ממעמדו השלילי הסמלי וההיסטורי ביהדות. החוק אינו אוסר על אכילת חזיר. חוק איסור גידול חזיר מבטא את אופייה היהודי של מדינת ישראל, בכך שהחזיר הוא חיה טמאה ואסורה למאכל על פי ההלכה היהודית.

בשאלת ידע פשוטה עשויה להופיע הדרישה להשוואה. בבואכם לענות על שאלה הדורשת להשוות שני פרטים או מושגים, עליכם לכתוב בראש ובראשונה את הקריטריון שעל פיו תשוו בין המושגים, ולאחר מכן איך הקריטריון מתבטא בכל אחד מהמושגים.

שאלה לדוגמה

הצג שני הבדלים בין הגישה הכלכלית-חברתית ליברלית לבין הגישה הכלכלית-חברתית – סוציאל-דמוקרטית.

תשובה

אפשרות א – טבלה

הבדלים בין הגישה הליברלית לבין הגישה הסוציאל-דמוקרטית

קריטריון	הגישה הליברלית	הגישה הסוציאל-דמוקרטית
המרכיב המרכזי במדינה	גישה הרואה את האדם במרכז וכמרכיב הבסיסי של החברה.	גישה קהילתית המציבה את החברה במרכז.
הערך המרכזי	גישה הרואה בחירות הכלכלית ערך מרכזי, לפיו, זכותו של כל אדם לממש את עצמו.	גישה הרואה בשוויון חברתי-כלכלי ערך מרכזי. החירות והשוויון יובטחו רק אם יבואו לידי ביטוי בכל תחומי החיים, כולל בתחום חברתי והכלכלי.

אפשרות ב - ללא טבלה

הבדלים בין הגישה הליברלית לבין הגישה הסוציאל-דמוקרטית:

1. **תפקיד המדינה** - על פי הגישה הליברלית, המדינה נועדה לספק את צרכיו הבסיסיים של האדם לשם קיומו בכבוד. לעומת זאת, על פי הגישה הסוציאל-דמוקרטית המדינה נועדה לדאוג לכל אזרחיה ולהבטיח שוויון הזדמנויות חברתי-כלכלי.
2. **התערבות המדינה בתחום חברתי-כלכלי** - על פי הגישה הליברלית התערבות המדינה בתחום חברתי כלכלי היא מינימאלית. המדינה אינה פועלת למען צמצום פערים חברתיים-כלכליים. לעומת זאת, על פי הגישה הסוציאל-דמוקרטית התערבות המדינה בתחום חברתי-כלכלי היא רבה. המדינה פועלת בצורה משמעותית כדי לצמצם פערים חברתיים-כלכליים.

כיצד עונים על שאלת האשכול?

שאלת האשכול מופיעה בפרק השני של הבחינה (מיד לאחר שאלות הידע הפשוטות). בשאלת האשכול נדרשת אינטגרציה בין שני נושאים מתוכנית הלימודים. הנושא / המושג הראשון מתייחס לאשכול, והנושא / המושג השני מתייחס לכלל החומר הנלמד. שני המושגים יכולים להופיע באחת משתי הדרכים הבאות: מושג מן האשכול וקישורו למושג מכלל החומר הנלמד, וגם ההפך, מושג מכלל החומר הנלמד וקישורו למושג מהאשכול.

התשובה לחלק השני מתבססת על התשובה לחלק הראשון. צריך להציג את שני המושגים המופיעים בשאלה ורק לאחר מכן לעשות את הקישור בין השניים. כלומר, התשובה מורכבת בסך הכול משלוש מטלות (הצג, הצג, הסבר).

הצג: מושג ראשון – ראשית יש לציין את שם המושג המופיע בשאלה, ולאחר מכן לפרט את כל הידוע על מושג זה מחומר הלימוד. מומלץ להרחיב ולהוסיף דוגמאות המעידות על הבנה של הנושא או המושג שאליו מתייחסת השאלה.

הצג: מושג שני – ראשית יש לציין את שם המושג המופיע בשאלה, ולאחר מכן לפרט את כל הידוע על מושג זה מחומר הלימוד. מומלץ להרחיב ולהוסיף דוגמאות המעידות על הבנה של הנושא או המושג שאליו מתייחסת השאלה.

הסבר: קישור בין שני המושגים – יש לקשר בין שני המושגים שהוצגו לפי המטלה הנדרשת בשאלה.

שאלה לדוגמה

הצג את עקרון הפלורליזם.
הצג את המושג קואליציה רחבה.
הסבר כיצד עיקרון זה מתממש בקיומה של קואליציה רחבה.

תשובה

הצג: עקרון הפלורליזם – הכרה בקיום מגוון של דעות ועמדות של אנשים ו/או קבוצות בחברה ותמיכה בביטוי מגוון דעות זה.

הצג: קואליציה רחבה – היא קואליציה שחבריה מהווים רוב גדול בפרלמנט. פרישה של מפלגה אחת מהקואליציה אינה מסכנת את קיומה.

הסבר: מאחר שלקואליציה רחבה יש רוב גדול בפרלמנט, משמע שמיוצגות בה מפלגות רבות המבטאות מגוון של דעות. כלומר, ממשלה המבוססת על קואליציה רחבה מאפשרת פלורליזם פוליטי.

כיצד עונים על שאלת עמדה?

יש לענות על שאלת העמדה בשלושה חלקים:

1. טענה
2. נימוק בעד
3. נימוק נגד

טענה: הטענה חייבת להתבסס על הסוגיה השנויה במחלוקת שמופיעה בשאלה. יש להציג עמדה התומכת בטענה, ועמדה המתנגדת לה.

בהצגת העמדה חשוב להדגיש שמדובר בעמדה ולא בהתלבטות: "אני בעד + הטענה המוצגת בקטע" או "אני נגד + הטענה המוצגת בקטע".

שימו לב, עליכם להציג את עמדתכם בצורה ברורה ומלאה. אין להסתפק ב"אני בעד" או "אני נגד", אלא לכתוב תשובה מלאה, המתייחסת לנושא שבו נתבקשתם להביע עמדתכם בשאלה.

נימוקים: שני נימוקים שבאמצעותם אפשר לבסס את הטענה (עמדה) - נימוק אחד בעד ונימוק אחד נגד. יש לכתוב שני נימוקים נפרדים ושונים. בכל נימוק יש להציג מושג אחר באזרחות, ולקשר בין המושג לבין הטענה. יש לכתוב נימוק המבוסס על נושא או על מושג שנלמד בשיעורי אזרחות.

ניסוח התשובה לשאלת עמדה

שלב מקדים

- זיהוי הנושא המרכזי שהשאלה עוסקת בו, והבנת הסוגיה השנויה במחלוקת.
- הצפה של פריטי מידע ומושגים שונים מתוך החומר שנלמד בשיעורי האזרחות, אשר קשורים לנושא השאלה, רלוונטיים לסוגיה שבמחלוקת ואפשר לבסס עליהם את הנימוקים לטענה.
- מיון של פריטי המידע והמושגים על פי סוגי הטענה האפשריים [תמיכה/בעד - שלילה/נגד]
- בחירת הנימוקים המשכנעים ביותר בעד ונגד.

כתיבת התשובה

1. נקיטת עמדה ביחס לסוגיה השנויה במחלוקת והצגתה כטענה:
לדעתי צריך.../ אני בעד / אני תומך / אני מתנגד / אני שולל / אני סבור שלא צריך...+ משפט המתאר את הסוגיה שבמחלוקת.
2. כתיבת שני נימוקים שונים, **האחד בעד והאחד נגד**, כשכל אחד מהם מתבסס על פריט מידע אחד לפחות, שמתייחס בבירור לידע שנרכש בלימודי האזרחות. בכל נימוק יש להציג את המושג (הגדרת המושג כפי שנלמדה בשיעורי אזרחות) ולאחר מכן לקשר בין המושג לבין הסוגיה שבמחלוקת.
הנימוקים צריכים להתייחס ישירות לסוגיה שבמחלוקת, להתבסס על הסבר רעיוני-עקרוני או על דוגמאות קונקרטיות, ובלבד שייעשה שימוש נכון בשפת האזרחות.
שני הנימוקים צריכים להיות שונים זה מזה.

שאלה לדוגמה

בוויכוח בנושא הרכב הוועדה למינוי שופטים יש המבקשים לצמצם את מספר חברי הוועדה הפוליטיים (חברי כנסת ושרים), ויש המבקשים להגדיל את מספר חברי הוועדה הפוליטיים.

- א. **הצג את טענתך** – הבע את עמדתך בעניין בבירור.
- ב. **הצג נימוק אחד מרכזי התומך בעמדתך**, ומתבסס על מושגים, על אינטרסים, על ערכים או על נושאים מתחום האזרחות.
- ג. **הצג נימוק אחד מרכזי התומך בעמדה ההפוכה לעמדתך**, ומתבסס על מושגים, על אינטרסים, על ערכים או על נושאים מתחום האזרחות.

תשובה אפשרית

א. עמדתי היא שיש להגדיל בוועדה למינוי שופטים את מספר חברי הוועדה הפוליטיים, כלומר חברי כנסת ושרים.

ב. נימוק התומך בעמדת:

- **עקרון שלטון העם** – עקרון יסוד של הדמוקרטיה, שלפיו כל אזרחי המדינה הם הריבון ומקור הסמכות השלטונית במדינה. האזרחים בוחרים בנציגים לשלטון לזמן המוגדר בחוק. בהגדלת מספרם של חברי הכנסת והשפעתם בוועדה למינוי שופטים מתבטא **עקרון שלטון העם**, בכך שמשקל אנשי השלטון, שנבחרו על ידי האזרחים, בוועדה גדל.

ג. נימוק המתנגד לעמדת:

- **האי תלות של הרשות השופטת** – הרשות השופטת היא רשות עצמאית בהחלטותיה השיפוטיות. מטרת האי תלות של הרשות השופטת היא לממש את הזכות להליך הוגן, לממש את עקרון שלטון החוק ולהבטיח את אמון הציבור במערכת המשפט. קיימים כמה כללים המבטיחים את עקרון האי תלות של הרשות השופטת (חובה לזכור שתי דוגמאות):

- מרות החוק – השופטים כפופים רק לחוק ופוסקים על פי החוק.
- תנאי העסקת השופטים – שכר השופטים גבוה, כהונתם של שופטים מובטחת עד גיל פרישה – 70, חל איסור על השופטים לעסוק בכל תפקיד פוליטי, הדחת שופט נעשית רק אם עבר עברה חמורה ולא בשל פסקי הדין שפסק.
- חסינות השופטים – לשופטים חסינות המגנה עליהם מפני חקירה פלילית ומפני תביעות בעקבות הכרעתם השיפוטית.

הוועדה צריכה לשקף את **האי תלות של הרשות השופטת** בשאר רשויות השלטון. בהגדלת המשקל של החלק המקצועי בוועדה – השופטים ועורכי הדין – תישמר האי תלות של הרשות השופטת ברשויות השלטון האחרות, מאחר שרוב החברים שיקבלו את ההחלטה אילו שופטים למנות, יונחו על ידי שיקולים מקצועיים ולא שיקולים פוליטיים. כלומר, ההחלטה תתקבל ללא תלות ברשות המחוקקת או ברשות המבצעת.

הרקע ההיסטורי להקמת המדינה

מה בפרק?

החלטה 181 של האו"ם - תוכנית החלוקה מיום כ"ט בנובמבר 1947 ▶

החלטה 181 של האו"ם – תוכנית החלוקה מיום כ"ט בנובמבר 1947

תוכנית החלוקה – החלטה 181

החלטת עצרת האו"ם בכ"ט בנובמבר 1947 להקים מדינה יהודית ומדינה ערבית בארץ ישראל המערבית. הנהגת היישוב היהודי קיבלה את התוכנית. הנהגה הערבית דחתה אותה, הערבים פתחו בפעולות איבה נגד היישוב היהודי, וכך החל למעשה השלב הראשון של מלחמת העצמאות.

החלטת האו"ם התבססה על שתי הנחות יסוד:

1. ההכרה כי לשני הלאומים, היהודי והערבי, יש זיקה לארץ ישראל המערבית.
2. שני הלאומים אינם יכולים להקים מדינת דו לאומית בשל האיבה השוררת ביניהם.

עיקרי תוכנית החלוקה

- ▶ החלטת עצרת האו"ם בכ"ט בנובמבר 1947 להקים מדינה יהודית ומדינה ערבית בארץ ישראל המערבית. הנהגה היהודית קיבלה את התוכנית, ואילו הנהגה הערבית דחתה אותה והערבים פתחו בפעולות איבה שטח המדינה היהודית יכלול את הנגב, את מישור החוף, את הגליל המזרחי, את עמק יזרעאל ואת הגליל התחתון כולל הכינרת. המדינה הערבית תכלול את הגליל המערבי, חלק מהגליל התחתון ומעמק יזרעאל, את הערים נצרת, שפרעם ועכו, את אזור יהודה ושומרון ואת רצועת חוף ברוחב של שמונה קילומטרים מרפיח ועד אשדוד. ירושלים תהיה אזור בינלאומי הכפוף למועצת הנאמנים של האו"ם.
- ▶ ההחלטה קבעה שיש לסיים את המנדט הבריטי בארץ ישראל. הנהגת היישוב היהודי והנהגת היישוב הערבי אמורים לקבל בהדרגה את השלטון לידיהם עד להקמת מוסדות השלטון הקבועים.
- ▶ ההחלטה הורתה למדינות לקיים בחירות דמוקרטיות לאספה מכוננת, היא הגדירה את בעלי זכות הבחירה, וכן קבעה כי האספה המכוננת הנבחרת של כל מדינה תכונן חוקה.
- ▶ שתי המדינות והאזור הבינלאומי (ירושלים וסביבותיה) יקיימו איחוד כלכלי שיבטיח שיתוף פעולה כלכלי הדוק. לצורך כך תוקם מועצה כלכלית משותפת.
- ▶ במשך תקופת המעבר, שתהיה קצרה, תמשיך בריטניה לשלוט בארץ ישראל על פי תנאים שיסוכמו בינה ובין האו"ם.

חשיבות תוכנית החלוקה

הנהגת היישוב היהודי קיבלה את תוכנית החלוקה. בהחלטת החלוקה של האו"ם השיגה התנועה הציונית את הישגה הגדול ביותר – הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל. ההחלטה חיזקה את היישוב היהודי ערב מלחמת העצמאות, שפרצה מיד עם ההכרזה באו"ם על תוכנית החלוקה. החלטת האו"ם האיצה למעשה בבריטניה לנטוש את ארץ ישראל. תוכנית החלוקה לא התממשה בשל התנגדות הנהגה הערבית והתנגדותן של מדינות ערב הגובלות בארץ ישראל. יום לאחר קבלת תוכנית החלוקה פרץ מאבק בין היישוב היהודי לבין היישוב הערבי בארץ, והוא השלב הראשון של מלחמת העצמאות.